

Особливості копінг-стратегій студентів, які виховувались у неповній родині

Ярош Ніна Сергіївна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри прикладної психології

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022

<https://orcid.org/0000-0001-5863-7600>

e-mail: ninayarosh88@gmail.com

Розумна Марія Вікторівна

студентка факультету психології

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

майдан Свободи, 6, Харків, Україна, 61022.

e-mail: rozumna.mari@gmail.com

У статті представлено теоретичний аналіз проблематики особливостей копінг-стратегій особистості у психологічних дослідженнях. Визначено, що адаптивна поведінка студентів у важких життєвих ситуаціях зумовлює ефективність адаптації до нових умов життя, безпосередньо впливає на академічну успішність, професійний розвиток та особистісну сформованість. Саме цілеспрямоване формування ефективної копінг-поведінки у процесі навчання у ЗВО повинно враховувати умови виховання студента (в повній і неповній родині). Емпірично досліджено, що структура сім'ї впливає на вибір копінг-стратегій студентів у стресових ситуаціях. Вплив виховання обох батьків на формування у дітей моделей долаючої поведінки дуже істотний. Значну роль на вибір копінг-стратегій відіграє виховання дитини у неповній родині, децю менший – на студентів-сиріт.

Ключові слова: *копінг-поведінка; стрес; студенти; структура сім'ї; виховання.*

Постановка проблеми та актуальність.

Родина як провідний осередок виховання та соціалізації особистості створює умови для виникнення певних форм адаптації у стресовій ситуації. Копінг-стратегії особистості формуються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Сім'я надає вирішальний вплив на розвиток особистості, закладає фундамент людських якостей. Міцний фундамент у більшості випадків залежить від благополуччя родини, а саме від структури сім'ї, в якій виховується дитина.

Умови виховання в повній і неповній родині найчастіше істотно відрізняються. Порушення структури і повного функціонування сім'ї тягне за собою зміни розвитку особистості та формування відмінних копінг-стратегій в стресових ситуаціях.

На сьогоднішній день в умовах постійного стресу, негативних соціально-психологічних чинників, в особливості, пандемії Covid-19, проблема формування копінг-стратегій у студентів, які виховувались у неповній родині, є однією з актуальних тем у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Період студентського життя представлений жорсткими вимогами до навчання, постійною конкуренцією та нестабільністю системи освіти. Теоретико-емпіричний аналіз дозволив би розширити уявлення щодо особливостей стрес-долаючої поведінки студентів, які виховувались у родині з різною структурою.

Варто наголосити, що адаптивна поведінка студентів у важких життєвих ситуаціях визначає ефективність адаптації до нових умов життя,

безпосередньо впливає на академічну успішність, професійний розвиток та особистісну сформованість. Важливим практичним завданням є підготовка студентської молоді до ефективного використання копінг-стратегій у майбутній професійній діяльності, адже копінг входить до структури особистісного потенціалу (Д. Леонтьєв, 2011). Саме цілеспрямоване формування ефективної копінг-поведінки у процесі навчання у ЗВО повинно враховувати умови виховання студента (в повній і неповній родині).

Мета статті полягає у дослідженні особливостей копінг-стратегій студентів, які виховувались у неповній родині.

Завдання дослідження:

1. Теоретичний аналіз проблематики копінг-стратегій особистості у психологічних дослідженнях.

2. Виявлення особливостей копінг-стратегій студентів, які виховувались у родині з різною структурою.

3. Порівняння отриманих результатів дослідження щодо виявлення розбіжностей між групами вибірки.

Аналіз останніх публікацій. Численні сучасні дослідження свідчать про те, що діти з неповних сімей мають низьку самооцінку, схильні до самознищення, проявляють високий рівень тривожності. Діти з неповних сімей частіше за інших стикаються з труднощами, які самостійно подолати не можуть. Такі ситуації призводять до емоційних переживань, психологічної напруги, неспокою, стурбованості, нервозності.

М. Сапоровською (2013) вивчений вплив розлучення батьків на вибір копінг-стратегій підлітків з повних і неповних сімей з високою соціально-психологічною адаптацією, високими соціальними досягненнями і високою успішністю. Було встановлено, що для підлітків із розлучених сімей характерний такий неконструктивний копінг, як самозвинувачення, який не призводить до руйнівних наслідків, а є основою для активних дій в області соціальних досягнень і сприяє соціальній адаптації. Авторка зазначає, що даний копінг формується під впливом захисного механізму інтелектуалізації, який формує у підлітка розуміння ситуації, сприяє збереженню та посиленню суб'єктивного контролю над ситуацією, що згодом вказує на віддалення дитини від батьків.

О. Комаровою & В. Цапом (2019) встановлено, що копінг-стратегії підлітків з повних і неповних сімей відрізняються і пов'язані з особистісними рисами. У процесі подолання стресу підлітки з повних сімей використовують соціальні ресурси, підлітки з неповних сімей використовують особистісні ресурси.

І. Коваленко (2019) проаналізовано гендерні особливості механізмів психологічного захисту і копінг-стратегій підлітків з неповних сімей. Виявлено, що підлітки з неповних сімей схильні до використання первинних механізмів психологічного захисту і суб'єктивно-орієнтованих копінг-стратегій.

А. Лопсан (2019) визначено, що для підлітків з неповних сімей характерні непродуктивні і відносно адаптивні копінг-стратегії, пасивні форми поведінки, спрямовані на зняття напруги. Копінг-поведінка підлітків з повних сімей характеризується активним обуренням і протестом у стресових ситуаціях.

О. Івановою & О. Бусаровою (2020) виявлено, що підлітки з повних сімей частіше в порівнянні з підлітками з неповних використовують просоціальні копінг-стратегії «вступ в соціальний контакт» і «пошук соціальної підтримки». Таке активна і соціальна поведінка допомагає їм досягти більш високого ступеня конструктивності в порівнянні з однолітками з неповної сім'ї.

Вивчення останніх наукових доробок, які присвячені дослідженню особливостей копінг-поведінки особистості з різною структурою виховання, вказує на популярність даної проблематики саме у роботах вітчизняних дослідників, на відміну від зарубіжних. Більшість емпіричних досліджень авторів (М. Польшина & А. Насібулїна, 2017; М. Халєєва, 2016; В. Граховська & О. Комарова, 2020; Т. Кулікова & К. Шалагінова, 2020) присвячено вивченню саме особливостей копіngu дітей підліткового віку. Науковці

визначають провідну роль процесу сепарації від дорослих та вплив референтної групи однолітків у формуванні та становленні копінг-поведінки особистості.

Варто відзначити, що студентські роки – це період життя особистості, який насичений специфічними стресовими подіями особливо у сучасних умовах.

Особливостям копінг поведінки студентів присвячено ряд наукових праць, в яких визначено соціально-психологічні детермінанти вибору стратегії подолання.

Н. Губою & Н. Козіорою (2016) досліджено особливості формування копінг-стратегій у студентів різних спеціальностей. Визначено суттєві відмінності у переважанні таких стратегій як самоконтроль та пошук соціальної підтримки у студентів медичної та психологічної професійних сфер, також характерні розбіжності у виборі когнітивних та емоційних стратегій.

Г. Дубчак (2018) проаналізовано стратегії копінг-поведінки сучасних студентів. У стресових ситуаціях сучасні студенти закладів вищої та середньої освіти використовують різні стратегії долаючої поведінки, однак найвираженішими стилями копіngu є втеча/уникнення, позитивна переоцінка та самоконтроль, а найменш вираженим стилем є прийняття відповідальності.

О. Ігумновою (2019) емпірично досліджено стратегії копінг-поведінки та саморегуляції студентів-психологів. Студенти з проблемно-орієнтованим стилем характеризуються рівномірно сформованим контуром саморегуляції та високими рівнями розвитку регуляторних процесів та властивостей. Студентам з емоційно-орієнтованим стилем притаманні низькі рівні розвитку процесів моделювання та програмування майбутніх виконавських дій, нерівномірність розвитку компонентів контуру саморегуляції. Студенти з домінуючим стилем уникання мають дисгармонійний профіль саморегуляції, низький рівень розвитку процесів моделювання та оцінки результатів, середній рівень розвитку інших ланок системи саморегуляції та низький загальний рівень усвідомленої саморегуляції.

Н. Шеленковою (2019) вивчено особливості копінг-поведінки особистості в процесі адаптації студентів першого курсу. Зазначається, що провідною характеристикою студента як суб'єкта навчальної діяльності є його соціально-психологічна адаптованість до умов навчання. Визначено, що найчастіше студентами першого курсу використовується неадаптивна поведінкова копінг-стратегія «відступ» та адаптивна емоційна копінг-стратегія «оптимізм».

Методи та методики дослідження. Пілотажне дослідження проводилось з використанням

анонімного анкетування з метою формування дослідницької вибірки та методів дослідження особливостей копінг-поведінки особистості: «Способи стрес-долаючої поведінки» (Р. Лазаруса та С. Фолкман) та «Індикатор копінг-стратегій» (Д. Амірхана).

Методи математичного аналізу: t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок та H-критерій Краскела-Уоліса.

Вибірка та процедура дослідження.

Емпіричне дослідження передбачало пілотажне вивчення особливостей копінг-стратегій у студентів, які виховувались у неповній родині. У пілотажному дослідженні взяли участь 30 студентів (14 осіб чоловіків та 16 осіб жінок), які виховувались у родинних з різною структурою. Вік досліджуваних: від 19 до 21 років.

Дослідження проводилося у декілька етапів. Перший етап дослідження передбачав формування вибірки, до якої увійшли особи, що виховувались у родині з різною структурою. Структура сім'ї у психологічній літературі розуміється як склад сім'ї та число її членів, а також сукупність їхніх стосунків. Серед безлічі різних варіантів структури або складу сім'ї найбільш відомим є поділ на повну (є мати, батько і діти) і неповну (тобто тільки мати або батько з дітьми). Структурний склад сім'ї часто заздалегідь відносить неповну сім'ю до групи ризику, припускаючи, що її функціонування утруднено (Г. Крюкова, М. Сапоровська & О. Куфтяк, 2005).

Для відбору осіб, що виховувались у родині з різною структурою, було проведено анонімне анкетування. Цей метод являє собою збір фактів на основі письмового самозвіту досліджуваних за спеціально складеною програмою – анкетною у Google-формі. Це було необхідно для того, щоб визначити структуру родини, в якій виховуються студенти, та дослідити характер їх копінг-стратегій.

У дослідженні взяли участь 50 осіб, з яких було обрано 30 осіб з різною структурою виховання,

котрих поділено методом випадкової рандомізації на три групи: експериментальна група з 10 осіб (студенти з неповної родини) та дві контрольні групи по 10 осіб (студенти-сироти та студенти з повної родини).

На перше питання «В якій сім'ї Ви виховувалися?» маємо наступні результати: у повній родині – 22 особи (44%), у неповній родині (одним з батьків) – 15 осіб (30%), я – сирота – 13 осіб (26%).

На друге питання «Хто з батьків брав безпосередню участь у Вашому вихованні?» отримано такі результати: обоє батьків – 17 осіб (34%), більше мама – 12 осіб (24%), більше тато – 8 осіб (16%), я – сирота – 13 осіб (26%).

На третє питання «До кого з батьків зазвичай Ви звертаєтесь, якщо у Вас виникають життєві труднощі?» маємо наступні результати: в залежності від ситуації – 23 особи (46%), зазвичай до мами – 11 осіб (22%), зазвичай до батька – 8 осіб (16%), я - сирота, вирішую проблеми самостійно – 8 осіб (16%).

На другому етапі дослідження проводилося вивчення особливостей стрес-долаючої поведінки досліджуваних за допомогою методів вивчення копінг-поведінки особистості: «Способи стрес-долаючої поведінки» (Р. Лазаруса та С. Фолкман) та «Індикатор копінг-стратегій» (Д. Амірхана).

На третьому етапі проведено вивчення наявності відмінностей між контрольними та експериментальною групами за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок та H-критерію Краскела-Уоліса. Здійснено аналіз та інтерпретацію отриманих результатів експериментального дослідження.

Результати та їх обговорення. Проведено статистичний аналіз результатів методики «Індикатор копінг-стратегій» (Д. Амірхана) за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок та H-критерію Краскела-Уоліса.

Таблиця 1. Результати статистичного аналізу відмінностей між студентами з різною структурою виховання за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок (методика «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана)

Стратегія подолання	Показник T-критерію Стьюдента для незалежних груп вибірки		
	Студенти з повної родини / студенти-сироти	Студенти з повної родини / Студенти з неповної родини	Студенти-сироти / студенти з неповної родини
Вирішення проблеми	2,9 при $p \leq 0,01$	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Пошук соціальної підтримки	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Уникнення	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено

За більшістю шкал групи не мають значущих відмінностей. Таким чином, можна припустити, що студенти з різною структурою виховання, перебуваючи в стресових ситуаціях можуть застосовувати такі копінг-стратегії, як «Вирішення проблеми», «Пошук соціальної підтримки» та «Уникнення».

За шкалою «Вирішення проблеми» ($t = 2,9$ при $p \leq 0,01$) статистично достовірно різняться між собою у групі студентів з повної родини та студентів-сиріт. Це свідчить про те, що студенти з повної родини та студенти-сироти використовують різні особистісні ресурси для

пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми. Це може бути наслідком того, що студенти з повної родини у стресових ситуаціях використовують зовнішні особистісні ресурси, а студенти-сироти – внутрішні.

Для більш глибокого статистичного вивчення особливостей та характеристик стрес-долаючої поведінки контрольних та експериментальної груп досліджуваних застосовано Н-критерій Краскела-Уоліса. Це є необхідним для того, щоб порівняти результати трьох груп вибірки одночасно, адже за допомогою t-критерія Стьюдента можна розглянути відмінності тільки двох груп вибірки.

Таблиця 2. Результати статистичного аналізу відмінностей між студентами з різною структурою виховання за допомогою Н-критерію Краскела-Уоліса (методика «Індикатор копінг-стратегій» Д. Амірхана)

Стратегія подолання	Н-критерій Краскела-Уоліса
Вирішення проблеми	Відмінностей не виявлено
Пошук соціальної підтримки	Відмінностей не виявлено
Уникнення	Відмінностей не виявлено

Згідно з даними, наведеними в таблиці 2, в експериментальній групі не спостерігаються статистично значущі відмінності за показниками всіх шкал методики «Індикатор копінг-стратегій» (Д. Амірхана) у порівнянні з контрольними групами. Це може бути наслідком використання студентами з різного типу родини всіх трьох

стратегій копінг-поведінки залежно не лише від структури сім'ї, але й від ситуації.

Проведено статистичний аналіз результатів методики «Способи долаючої поведінки» (Р. Лазарус та С. Фолкман) за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок та Н-критерію Краскела-Уоліса.

Таблиця 3. Результати статистичного аналізу відмінностей між студентами з різною структурою виховання за допомогою t-критерія Стьюдента для незалежних вибірок (методика «Способи долаючої поведінки» (Р. Лазарус та С. Фолкман))

Стратегія подолання	Показник Т-критерію Стьюдента для незалежних груп вибірки		
	Студенти з повної родини / студенти-сироти	Студенти з повної родини / Студенти з неповної родини	Студенти-сироти / студенти з неповної родини
Конфронтаційний копінг	2,3 при $p \leq 0,05$	3,5 при $p \leq 0,01$	Відмінностей не виявлено
Дистанціювання	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Самоконтроль	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Пошук соціальної підтримки	2,7 при $p \leq 0,01$	4,2 при $p \leq 0,01$	Відмінностей не виявлено
Прийняття відповідальності	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Втеча-уникнення	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Планування вирішення проблеми	3,3 при $p \leq 0,01$	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено
Позитивна переоцінка	2,6 при $p \leq 0,05$	Відмінностей не виявлено	Відмінностей не виявлено

Отримані результати вказують на те, що виявлено достовірні відмінності на високому рівні значущості між порівнюваними групами студентів з повної родини та студентів-сиріт у виборі таких копінг-стратегій, як «Конфронтаційний копінг» ($t = 2,3$ при $p \leq 0,05$) (студенти з повної родини активно протистоять труднощам і стресогенним впливам, а студенти-сироти можуть застосовувати певну агресію як психологічний захист), «Пошук соціальної підтримки» ($t = 2,7$ при $p \leq 0,01$) (студенти з повної родини мають можливість звертатися за допомогою й підтримкою до батьків, а студенти-сироти у складних ситуаціях більше розраховують на власні сили), «Планування вирішення проблеми» ($t = 3,3$ при $p \leq 0,01$) (студенти з повної родини у стресових ситуаціях використовують зовнішні особистісні ресурси, а студенти-сироти – внутрішні) та «Позитивна переоцінка» ($t = 2,6$ при $p \leq 0,05$) (студенти з повної родини більш схильні позитивно переосмислювати проблемну ситуацію, а студенти-сироти недооцінюють особистісні можливості дієвого вирішення труднощів).

Виявлено, що група студентів з повної родини та студентів з неповної родини мають статистично значущі відмінності за шкалами «Конфронтаційний копінг» ($t = 3,5$ при $p \leq 0,01$) та «Пошук соціальної підтримки» ($t = 4,2$ при $p \leq 0,01$). Поясненням розбіжностей між групами є характерне орієнтування студентів з повної родини на взаємодію з оточуючими та заповзятливість при вирішенні проблемних ситуацій через підтримку з боку обох батьків, а студенти з неповної родини схильні розраховувати на власні сили, через що можуть іноді імпульсивно діяти через брак підтримки з боку батьків.

Не виявлено статистично значущих відмінностей між групами студентів-сиріт та студентами з неповної родини за жодною шкалою методики. Це може бути наслідком схожого використання зазначених копінг-стратегій через проблеми сімейного виховання.

Для більш глибокого статистичного вивчення особливостей та характеристик стрес-долаючої поведінки контрольних та експериментальної груп досліджуваних застосовано Н-критерій Краскела-Уоліса.

Таблиця 4. Результати статистичного аналізу відмінностей між студентами з різною структурою виховання за допомогою Н-критерію Краскела-Уоліса (методика «Способи долаючої поведінки» (Р. Лазарус та С. Фолкман))

Стратегія подолання	Н-критерій Краскела-Уоліса
Конфронтаційний копінг	$p \leq 0,02$
Дистанціювання	Відмінностей не виявлено
Самоконтроль	Відмінностей не виявлено
Пошук соціальної підтримки	$p \leq 0,01$
Прийняття відповідальності	Відмінностей не виявлено
Втеча-уникнення	Відмінностей не виявлено
Планування вирішення проблеми	$p \leq 0,02$
Позитивна переоцінка	Відмінностей не виявлено

Статистично достовірні відмінності у виборі стратегій копінг-поведінки студентами з різних типів сімей виявлено за шкалами «Конфронтаційний копінг» ($p \leq 0,02$), «Пошук соціальної підтримки» ($p \leq 0,01$) та «Планування вирішення проблеми» ($p \leq 0,02$). Отримані результати за допомогою Н-критерію Краскела-Уоліса підтверджують наявність розбіжностей при виборі копінг-стратегій контрольними (студенти з повної сім'ї та студенти-сироти) та експериментальною (студенти з неповної сім'ї). Це може бути наслідком застосування відповідної копінг-стратегії залежно від ситуації, при цьому важливим є вплив різного сімейного виховання у трьох груп вибірки.

На основі отриманих статистичних даних щодо вивчення розбіжностей використання копінг-стратегій студентами з різною структурою виховання, наведено характеристику особистостей, яка демонструє особливості копінг-поведінки в стресових ситуаціях залежно від родини, в якій вони виховувались.

Для студентів з повної родини характерним є використання адекватних засобів вирішення складної ситуації, пошук альтернативних рішень та передбачення їх наслідків. Така особистість орієнтована на вирішення проблем, тобто використовує особистісні (зовнішні) ресурси для пошуку можливих способів ефективного вирішення проблеми, розраховує на взаємодію з

оточуючими та підтримку з боку обох батьків. Студенти з повної родини здатні до цілеспрямованої роботи з власними емоціями, при якій важливим є високий контроль поведінки.

Студенти-сироти також схильні до вирішення проблемної ситуації, але в цьому випадку вони орієнтуються на внутрішні ресурси та більше розраховують на власні зусилля. Така особистість може застосовувати певну агресію як психологічний захист у ситуаціях стресу, що може бути наслідком недооцінення особистісних можливостей дієвого вирішення труднощів і як наслідок уникнення проблеми. У студентів, які є сиротами, спостерігається прагнення приховувати від оточуючих свої переживання і спонукання в зв'язку з проблемною ситуацією. В той же час, вони розуміють особисту роль у виникненні актуальних труднощів.

Характерною особливістю особистості студентів з неповної родини є орієнтація на власні сили у ситуаціях стресу, через що можуть іноді імпульсивно діяти через брак підтримки з боку батьків. Подолання негативних переживань студентами з неповної родини відбувається за рахунок позитивної переоцінки проблемної ситуації, визнанням своєї ролі у виникненні проблеми і відповідальності за її рішення та цілеспрямованого стримування емоцій.

Висновки

1. На основі аналізу теоретико-методологічної розробленості проблеми визначено, що сім'я як інститут соціалізації створює умови для формування у дітей певних способів адаптації в цілому і в стресовій ситуації зокрема. Вплив фактора сім'ї в одному випадку може підкріплювати захисні реакції у дітей, формувати специфічні і стійкі копінг-стратегії, а в іншому випадку – порушені дитячо-батьківські взаємини формують неадекватні способи реагування на стрес у дитини.

2. Виявлено, що в повній сім'ї студенти використовують адекватні способи вирішення проблеми та орієнтовані на підтримку з боку обох батьків. У неповних сім'ях вплив характеру дитячо-батьківських взаємин на копінг-поведінку дитини в більшій мірі залежить від специфіки стосунків між одним з батьків і дитиною, а студенти-сироти звикли розраховувати на власні сили у ситуаціях стресу.

3. Статистичний аналіз результатів довів, що існують достовірно значущі відмінності між контрольною та експериментальною групами, що полягають у виборі стратегій копінг-поведінки залежно від ситуації. Студенти з повної родини фокусують зусилля щодо зміни ситуації, що включають аналітичний підхід до проблеми. Студенти-сироти використовують внутрішні ресурси та розраховують на власні сили при виникненні труднощів. Студенти з неповної

родини долають негативні переживання у зв'язку з проблемою за рахунок її позитивного переосмислення, розгляду її як стимулу для особистісного зростання.

Перспективи подальших досліджень

полягають у проведенні дослідження для підтвердження гіпотези на більшій вибірці; у детальному вивченні особливостей копінг-стратегій студентів, які виховувались у родині з різною структурою, зокрема враховуючи особливості виховання. Не менш цікавим було б створення тренінгових програм, спрямованих на ефективний вибір копінг-стратегій студентами з різного типу родини.

Список посилань

- Граховская, В. Б. & Комарова, А. В. (2020). Совладающее поведение как фактор успешной адаптации подростков из неполных семей в социуме. *Психология XXI века: методология психологической науки и практики*. СПб.: Скифия-принт, 206-207. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_44009592_83381478.pdf
- Губа, Н.О. & Козюра, Н.В. (2016). Особливості формування копінг-стратегій у студентів різних спеціальностей. *Проблеми сучасної психології*. Запоріжжя: ЗНУ, 2(10), 36-43. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2016_2_7
- Дубчак, Г. М. (2018). Аналіз стратегій копінг-поведінки сучасних студентів. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 18, 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_13
- Иванова, О.И. & Бусарова, О.Р. (2020). Особенности копинг-стратегий старших подростков из неполных семей. *Психология и право*, 10 (1), 103–115. <https://doi.org/10.17759/psylaw.2020100109>
- Игумнова, О. Б. (2019). Емпіричне дослідження стратегій копінг-поведінки та саморегуляції студентів-психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. Херсон: ХДУ, 2, 57–64. <http://clar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/7971>
- Коваленко, И. М. (2019). Гендерные особенности механизмов психологической защиты и копинг-стратегий подростков из неполных семей. *Первый шаг в науку: материалы Международной студенческой конференции*. Луганск: Пресс-Экспресс, 37-39. http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/4218/1/800-19_sb.pdf#page=37
- Комарова, А.В. & Цап, В.Б. (2019). Копинг-стратегии подростков в полных и неполных семьях. *Психология стресса и совладающего поведения: вызовы, ресурсы, благополучие*. Кострома: КГУ, 346-351. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41181971>
- Куликова, Т. И. & Шалагинова, К. С. (2020). Совладающее поведение как фактор успешной адаптации подростков из неполных семей в социуме. *Научный потенциал*. Чебоксары: НИПП, 1(28), 44-46. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_42502702_96419503.pdf

- Леонтьев, Д. А. (2011). Личностный потенциал: структура и диагностика. Москва: Смысл, 680. <https://www.vbudushee.ru/upload/iblock/399/399c29c8ed713a65e1f7a9701f4a594b.pdf>
- Лопсан, А. С. (2019). Особенности копинг-стратегий подростков из полных и неполных семей. Инновационные исследования и разработки в области гуманитарных и социально-экономических наук: сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. Белгород: ООО АПНИ, 122-125. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_3741911_1_32094552.pdf
- Польшина, М. А. & Насибуллина, А. Д. (2017). Психологическая защищенность и копинг-поведение подростков-сирот в конфликтной ситуации. Вестник КГУ. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. Кострома: КГУ, 23(1), 100-103. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_29214265_86184365.pdf
- Сапоровская, М.В. (2013). Стрессы межпоколенного взаимодействия: развод как предиктор защитного и совладающего поведения подростков. Психологическая наука и образование, 18(1), 65-72. URL: <https://psyjournals.ru/files/58599/pnio-1-2013-Sapovskaya.pdf>
- Халеева, М. В. (2016). Особенности совладающего поведения девиантных подростков с разными условиями воспитания. Правосознание и правоотношения в молодежной семье, 269-275. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_2651517_9_92353188.pdf
- Шеленкова, Н. Л. (2019). Дослідження копінг-стратегій в процесі адаптації студентів першого року навчання. Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки, 1, 72-77. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-11>
- Grakhovskaya, V. B. & Komarova, A. V. (2020). Coping behavior as a factor in the successful adaptation of adolescents from single-parent families in society. *Psikhologiya XXI veka: metodologiya psikhologicheskoy nauki i praktiki*. SPb.: Skifiya-print, 206-207. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_4400959_2_83381478.pdf [in Russian].
- Guba, N.O. & Kozura, N.V. (2016). Features of formation of coping strategies among students of different professions. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi*. Zaporizhzhya: ZNU, 2(10), 36-43. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pspz_2016_2_7 [in Ukrainian].
- Dubchak, H. M. (2018). Analysis of coping strategies of modern students. *Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPAN Ukrayiny*, 18, 55-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_3_13 [in Ukrainian].
- Ivanova, O.I. & Busarova, O.R. (2020). Features of coping strategies of older adolescents from single-parent families. *Psychology and Law*, 10(1), 103-115. <https://doi.org/10.17759/psylaw.2020100109> [in Russian].
- Ihumnova, O.B. (2019). Empirical study of coping-behavior strategies and self-regulatory students-psychologists. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky*. Kherson: KHDU, 2, 57-64. <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/7971> [in Ukrainian].
- Kovalenko, I. M. (2019). Gender characteristics of psychological defense mechanisms and coping strategies of adolescents from single-parent families. *Pervyy sbag v nauku: materialy Mezhdunarodnoy studencheskoy konferentsii*. Lugansk: Press-Ekspress, 37-39. http://dspace.ltsu.org/bitstream/123456789/4218/1/800-19_sb.pdf#page=37 [in Russian].
- Komarova, A.V. & Tsap, V.B. (2019). Coping strategies of adolescents in complete and incomplete families. *Psikhologiya stressa i sovladayushchego povedeniya: vyzovy, resury, blagopoluchiyе*. Kostroma: KGU, 346-351. <https://elibrary.ru/item.asp?id=41181971> [in Russian].
- Kulikova, T. I. & Shalaginova, K. S. (2020). Component behavior as a factor of successful adaptation of teenagers from incomplete families in society. *Nauchnyy potentsial*. Cheboksary: NIPP, 1(28), 44-46. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_4250270_2_96419503.pdf [in Russian].
- Leont'ev, D.A. (2011). Personal potential: structure and diagnostics. Moscow: Meaning, 680. <https://www.vbudushee.ru/upload/iblock/399/399c29c8ed713a65e1f7a9701f4a594b.pdf> [in Russian].
- Lopsan, A. S. (2019). Features of coping strategies for adolescents from complete and incomplete families. *Innovatsionnye issledovaniya i razrabotki v oblasti gumanitarnykh i sotsial'no-ekonomicheskikh nauk: sbornik nauchnykh trudov po materialam Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*. Belgorod: ООО АПНИ, 122-125. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_37419111_32094552.pdf [in Russian].
- Pol'shina, M. A. & Nasibullina, A. D. (2017). Psychological security and coping behavior of adolescent orphans in a conflict situation. *Vestnik KGU. Seriya: Pedagogika. Psikhologiya. Sotsiokinetika*. Kostroma: KGU, 23 (1), 100-103. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_29214265_86184365.pdf [in Russian].
- Sapovskaya, M. V. (2013). Intergenerational interaction stress: divorce as a predictor of psychological defense and coping behavior in adolescents. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye*, 1, 65-72. <https://psyjournals.ru/files/58599/pnio-1-2013-Sapovskaya.pdf> [in Russian].
- Khaleeva, M.V. (2016). Specific features of coping behavior of deviant adolescents with different conditions of upbringing. *Pravosoznaniye i pravootnosbeniya v molodezhnoy sem'ye*. Sankt-Peterburg: Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Izdatel'skiy dom "Petropolis", 269-275. https://www.elibrary.ru/download/20elibrary_26515179_92353188.pdf [in Russian].
- Shelenkova, N. L. (2019). Study of coping strategies in the adaptation of first year students. *Naukovyy visnyk KHDU. Seriya: Psykholohichni nauky*, 1, 72-77. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-11> [in Ukrainian].

Yarosh Nina

*PhD (Candidate of Psychological Science), associate Professor of the Applied Psychology Department
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv
6 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022*

Rozumna Maria

*Student of the Faculty of Psychology V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 6 Svobody Sq., Kharkiv, Ukraine, 61022*

The article presents a theoretical analysis of the problematic of the peculiarities of personality coping strategies in psychological research. Family is an important external factor that influences the formation of a person's coping behavior in situations of shock. On the one hand, the child's coping behavior can be viewed as a result of negative influence from the parents, on the other hand, as a result of the mastering of coping behavior patterns demonstrating by the parents. It was determined that the adaptive behavior of students in difficult life situations predetermines the effectiveness of adaptation to new living conditions, directly affects academic performance, professional development and personal formation. An important practical task is to prepare student youth for the effective use of coping strategies in future professional activities, because coping is part of the structure of personal potential. It is precisely the purposeful formation of effective coping behavior in the learning process at HEI that should take into account the conditions of the student's upbringing (in complete and incomplete families). It has been empirically investigated that the structure of the family influences the choice of coping strategies of students in stressful situations. Child-parent relations affect the formation of a child's overcoming behavior system through the formation and development of such behavioral strategies and personality traits in him, which subsequently mediate their preference for certain coping strategies. The influence of the upbringing of both parents on the formation of coping behavior models in children is very significant. A significant role in the choice of coping strategies is played by the upbringing of a child in an incomplete family, somewhat less - for orphaned students.

Key words: *coping behavior; stress; students; family structure; upbringing.*

Ярош Ніна Сергеевна

*кандидат психологических наук, доцент кафедры прикладной психологии
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 6, Харьков, Украина, 61022*

Розумная Мария

*студентка факультета психологии
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина
пл. Свободы, 6, Харьков, Украина, 61022*

В статье представлен теоретический анализ проблематики особенностей coping-стратегий личности в психологических исследованиях. Определено, что адаптивное поведение студентов в трудных жизненных ситуациях предопределяет эффективность адаптации к новым условиям жизни, непосредственно влияет на академическую успеваемость, профессиональное развитие и личностную сформированность. Именно целенаправленное формирование эффективного coping-поведения в процессе обучения в УВО должно учитывать условия воспитания студента (в полной и неполной семьях). Эмпирически исследовано, что структура семьи влияет на выбор coping-стратегий студентов в стрессовых ситуациях. Влияние воспитания обоих родителей на формирование у детей моделей преодолевающего поведения очень существенный. Значительную роль на выбор coping-стратегий играет воспитание ребенка в неполной семье, несколько меньшую – на студентов-сирот.

Ключевые слова: *coping-поведение; стресс; студенты; структура семьи; воспитание.*

Надійшла до редакції 15.10.2020